УДК 811.11’42(043.5)

Світлана Почепинська
(Ізмаїл)

ВІРТУАЛЬНІ КОМУНІКАНТИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено з’ясуванню ролі віртуальних комунікантів, завжди наявних у персонажному діалозі, – справжнього адресанта всього тексту, діалогу включно, – автора та справжнього адресата всієї художньої комунікації – читача.

Ключові слова: *діалогічне мовлення, літературний діалог, комунікативні невдачі, читач, автор.*

The article is devoted to the role of virtual communicants, presented in the dialogues of characters – real addresser of the whole text, including dialogue, – real addressee of the whole communication – reader.

Key words: *dialogue, literary dialogue, communication failure, reader, author.*

Завдання статті – дослідити ролі віртуальних комунікантів: читача та автора.

Матеріалом дослідження слугували діалогічні фрагменти, дібрані методом суцільного вибирання з англомовних художніх творів (переважно останніх десятиліть)

Художня комунікація виникає внаслідок віртуальної комунікації. Читачеві сподобався образ автора, який читач створив на основі книг письменника, і цей образ підштовхує читача до спроб комунікації з реальним автором. Автор теж створював для себе образи читачів. Тобто художня комунікація – це процес, у якому безпосередня комунікація відбувається між автором і образом читача, а при зворотному зв’язку – між читачем, з одного боку, і образами героїв і автора, з другого.

Терміном “комунікація” позначають спілкування людей, обмін інформацією у суспільстві, засоби спілкування. За допомогою спілкування та обміну інформацією людина будує свої соціальні відношення з іншими людьми. Комунікативна діяльність людини слугує основним чинником її соціалізації, тому невипадковою є прискіплива увага фахівців практично всіх гуманітарних наук до поглибленого вивчення міжособистісної комунікації. Завдяки об’єднаним зусиллям психологів, соціологів, гендерологів, лінгвістів за останні півсторіччя створено базову модель комунікативного акту, виокремлено її компоненти, розроблено основи теорії комунікації.

Однією з важливих проблем у цих дослідженнях є успішність/неуспішність комунікативного акту, де успішною вважається комунікація, в процесі якої адресат повністю отримав/сприйняв основний зміст та іллокутивну силу [8,с.96] повідомлення адресанта. Успішності комунікативного акту заважають як системні (мовні), так і оказіональні (мовленнєві) чинники. Вони зумовлюють порушення змісту іллокуції та іллокутивної сили, у зв’язку з чим комунікативний акт уважають неуспішним або таким, у якому відбулася комунікативна невдача. Комунікативні невдачі (КН) визначаються як збій у спілкуванні через повне або часткове нерозуміння комунікантами мовленнєвого повідомлення [1,с.64].

Причини та наслідки комунікативних невдач у різних типах мовленнєвих актів розглядались у низці вітчизняних та зарубіжних статей, монографій, дисертацій, переважно присвячених окремим аспектам проблеми, зокрема КН у педагогічному дискурсі [5], у професійному дискурсі [7], у міжкультурному спілкуванні [2;11], в опануванні рідної та чужої мови [10; 12; 16], у зв’язку з ідентифікацією референта [3] тощо. Дослідники також пропонували моделі типології КН, спираючись на різні класифікаційні основи [1; 4; 6; 9] тощо.

Переважна більшість вищезазначених та інших дослідників КН ототожнює *живий спонтанний* і *художній* діалог, ілюструючи свої міркування прикладами з літературних джерел, тексти яких (персонажні діалоги та їх КН включно), проте, заплановано й попередньо оброблено авторами. Ця кардинальна відмінність, а також наявність читача, який є віртуальним адресатом кожного персонажного комунікативного акту, дають змогу стверджувати, що художній діалог і КН у ньому – це особливе явище міжособистісного спілкування, яке потребує спеціального розгляду з виокремленням типів КН і типів їх корегування саме в художньому мовленні.

Попри те, що художній діалог виступає аналогом живого спілкування, він принципово відрізняється від спонтанної комунікації: по-перше, своєю *попередньо спланованою* автором структурацією, по-друге, своїми функціями. Тому й КН, що неодмінно наявні в художньому діалозі, – інші як за своєю природою, так і за своїми функціями. Якщо у спонтанному спілкуванні вони є проявом недостатньої мовної/комунікативної компетенції одного (або обох) партнерів вербальної інтеракції, то в художньому вони потрапляють у персонажне мовлення не випадково, за браком часу та/або знання, а за авторським планом, і виконують особливі художні функції: надання персонажному діалогу ефекту автентичності та характеризації персонажа через його мову.

Окрім функціональної відмінності, КН художнього діалогу потребують поширеного корегування, оскільки воно відбувається не лише для безпосереднього учасника діалогу – персонажа, а й для читача, віртуально присутнього в житті персонажа протягом усього тексту, його діалогічної частини включно. Саме заради читача репліку супроводжує авторська ремарка. Безпосередньому учаснику комунікативного акту не треба пояснювати, яким тоном, з якою мімікою було проголошено повідомлення мовця – всі паралінгвістичні пояснення щодо слухового, зорового, акціонального аспектів комунікативного акту, що його підтверджують /підсилюють/ спростовують, потрібні лише для віртуального комуніканта – читача. Інформація авторської ремарки не потрібна для безпосередніх комунікантів, вона для них надлишкова. Ця ж інформація може бути надлишковою й для читача, який завжди присутній при персонажі, обізнаний у тому, що відбулося з ним колись у минулому, і згадується в художньому теперішньому при тих особах, які цією інформацією про минулий епізод не володіють. Їх запит про зміст висловлення, що викликало непорозуміння, тобто КН, корегується за допомогою переказу минулого епізоду, непотрібного читачеві, бо він був його віртуальним свідком. Треба також відмітити, що інформація про минуле, яка є сутністю корегування КН, надається учасникові діалогу завжди в обмеженій формі, що робить читача більш обізнаним, ніж справжній комунікант:

- *Is Katie arriving with <u>Mongol</u>?*
- *What Mongol? – intervened George.*
- *That's Katie's little daughter, – explained Ann. [13].*

Корегування, надане персонажем *(Ann),* є надлишковим для читача і водночас не містить усієї інформації для запитувача: з попереднього нарратива читач знає, що маленька донька героїні народилася із синдромом Дауна, у зв'язку з чим отримала у вузькому колі сім'ї прізвисько "Монгол". Ця важлива інформація залишилася для учасника художнього діалогу "поза кадром", але була повністю надана безпосередньому адресатові автора – читачеві.

Корегування КН у художньому діалозі, таким чином, часто має подвійний характер: на першому етапі лігатура *КН → корегування* відтворює – за планом автора – когнітивно-лінгвістичні механізми порушень комунікативного акту, притаманних усному спонтанному спілкуванню. На цьому етапі корегування КН персонажного діалогу потрібно <u>обом</u> адресатам і сприймається обома симультанно – мешканцем можливого світу художнього тексту, що є безпосереднім адресатом, і віртуальним адресатом – читачем. Єдине, що їх у такому випадку відрізняє, – це канал зв'язку, слуховий – для персонажа, зоровий – для читача. До цієї розбіжності додається ще одна: читач завжди

віртуально присутній при всіх діях (вербальних включно) всіх персонажів, що надає йому преференції в обізнаності з хронотопом та діючими особами художнього тексту. Персонаж, натомість, має знання лише про те, в чому сам є діячем або свідком.

Дві зазначені розбіжності між двома адресатами тексту – внутрішнім і зовнішнім – створюють необхідність допоміжного пояснення, яке надходить або від автора як його ремарка до персонажної репліки і стосується одного адресата – читача, або як корегування-переповідання одного персонажа для іншого, непотрібне для обізнаного читача і тому теж одноадресатне. Отже, лігатура *КН → корегування* в художньому творі, на відміну від живого спонтанного спілкування, має продовження на другому етапі, де корегування виправляє порушення комунікації не симультанно для обох комунікантів, а вибірково – для одного з двох: або для внутрішнього – персонажа, або для зовнішнього – читача. Одноадресатність корегування-пояснення зумовлена необхідністю заповнити інформаційні лакуни, наявні на даний період розвитку тексту тільки в персонажа. Це насамперед вимагає збільшення текстового обсягу, ніж корегування першого етапу, яким є модельна лігатура *КН → корегування.*

Читач із самого початку *бачить* слово, яке персонаж *чує,* тому КН, яка може тут з'явитися, релевантна тільки для персонажа, її корегування, як і у випадку із ситуативними КН, потрібне лише персонажу: наприклад, персонаж не розуміє, чому австралійці за походженням називають свій маленький розарій за домом "Канадою". Для читача тут жодної КН немає – він бачить напис на вході: *Kenada* (що позначає єдність власників – *Kenneth + Ada),* але персонажеві почулося *Canada* [14], що й спричинило КН. Або: антропонім *Miles,* відразу декодований читачем як ім'я одного з присутніх, призводить до КН у спілкуванні персонажів тому, що один із них сплутав його із загальним іменником *miles,* сприйнявши за натяк на свій програш у змаганнях і образився [15]. "Двоповерховість" *КН → корегування* в художньому діалозі, таким чином, є одним із наслідків його відмінності від живого спонтанного спілкування.

Таким чином, наведені приклади свідчать, що треба враховувати ролі віртуальних комунікантів, справжнього адресанта всього тексту – автора та справжнього адресата всієї художньої комунікації – читача.

Результати дослідження можуть слугувати вирішенням проблеми нерозуміння в комунікації, а також можуть бути використані при вивченні практичного курсу англійської мови, стилістики, інтерпретації тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городецкий Б.Ю., Кобозева И.М., Сабурова И.Г. К типологии коммуникативных неудач / Б.Ю. Городецкий, И.М. Кобозева, И.Г. Сабурова // Диалоговое взаимодействие и представление знаний: [сб. научн. тр. / под ред. А.С. Нариньяни.]. – Новосибирск, 1985. – С. 64-78.
2. Гудков Д. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Гудков. – М.: Гнозис, 2003. – 288с.
3. Гудман Б.А. Идентификация референта и связанные с ней коммуникативные неудачи / Б.А. Гудман // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1989. – Вып. 24: Компьютерная лингвистика. – С. 209-258.
4. Ермакова О.Н. К построению типологии коммуникативных неудач / О.Н. Ермакова, Е.А. Земская // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М.: Наука, 1993. – С. 30-64.
5. Зубарева Н.С. Коммуникативная неудача как проявление деструкции педагогического дискурса: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19. "Теория языка" / Н.С. Зубарева. – Челябинск, 2001. – 21 с.
6. Конева Н.К. Интегральный подход к проблеме коммуникативных неудач: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19. "Теория языка" / Н.К. Конева. – Тверь, 1999. – 19 с.
7. Николс М. Как преодолеть непонимание и улучшить взаимоотношения / М. Николс. – М.: Эксмо, 2003. – 320 с.

8. Серль Дж. Р. Природа интенциональных состояний / Дж. Р. Серль // Философия, логика, язык. – М.: Прогресс, 1987. – С. 96-126.
9. Славова Л.Л. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. "Германські мови" / Л.Л. Славова. – К., 2000. – 18 с.
10. Цейтлин С.Н. Речевые ошибки и их предупреждение: [учеб.пособ.]. / С.Н. Цейтлин. – СПб.: МиМ, 1997. – 192 с.
11. Chick K. J. Intercultural Communication / K. J. Chick // Sociolinguistics and Language Teaching / Ed. by S. L. Mackay, N. H. Hornberger. – Cambridge: Applied Linguistics, 1995. – P. 329-348.
12. Kalin M. Coping with Problems of Understanding. Repair Sequences in Conversations between Native and Non-native Speakers / M. Kalin. – Jyväskylä, 1995. – 215 p.
13. Lessing D. The Fifth Child: [novel] / D. Lessing. – N. Y.: Bantam Books, 1989. – 172 p.
14. McCarthy C. All the Pretty Horses: [роман] / C. McCarthy. – N.Y.: Vintage International, 1993. – 302 p.
15. Mead J. Jack Shall Have Jill: [роман] / J. Mead. – L.: Pocket Books, 1999. – 394p.
16. Spillner B. Error Analysis. A Comprehensive Bibliography / B. Spillner. – Amsterdam: John Benjamins, 1991. – Series V. – Vol. 12. – 553 p.